

Dinsel Folklor Odağında Eski Yunan Filozofu Platon'un/Eflatun'un Alımlanışı

Reception of the Ancient Greek Philosopher Plato in the Focus of Religious Folklore

Yıldız Işık¹

Öz

Bu makalede, eski Yunan filozofu Platon'un/Eflatun'un nasıl yer aldığı sorusuna yanıtlar aranmaktadır. Yanıtlar, Platon'un İslami düşüncesi üzerindeki etkisinden hareketle, bazı İslami ve Türkçe kaynaklarda Platon'un söylencelik olarak ele alınışı oluşturmaktadır. Bunun için Platon'a atfedilen söylencelik özellikler, onun söylencelik olarak yerleştirildiği konumlandırılmalar; ona ilişkin aktarılan söylencelik anlatılar üzerinde durulmaktadır.

Platon, Eflatun adıyla İslam düşüncesinde, tasavvufta, edebiyatta ve folklorlarda etkili olmuş filozoflardan biridir. İslami kaynakların söylencelik diliyle Platon fizikten astronomiye, kimyadan şiire, matematikten müziğe, siyasetten eğitime, dinden dile dek zamanının tüm bilgilerine sahip olduğu gibi, aynı zamanda, kimyacı ve icatçıdır, özellikle tıp dalında özel bir ayrıcalığı vardır ki hekimliğin hem bilgesidir hem de uygulamasına sahiptir. Bu ve buna benzer sebeplerle Platon, İslam dünyasında, "İlahi Eflatun" olarak adlandırılmaktadır. Platon'u iyi bildiği kabul edilen Farabi de dâhil olmak üzere İslami kaynaklar, Platon'u tam takva sahibi, dünyadan yüz çevirmiş "Allah adamı" bir mistik olarak görmektedir, öyle ki peygamber olduğuna ilişkin hadisler dahi bulunmaktadır. Bir başka deyişle, İslam'a uyumlu hale getirilmiş bir Platon imgesi söz konusudur.

Ne var ki İslami ve Türkçe kaynakların betimlediği Platon oldukça sorunludur. Sorunlu oluşunun olası sebepleri; (1) çok sınırlı bilgilerle yaşamöyküsü oluşturulduğundan, tarihsel Platon ile benzerliklerin az olması. (2) İslam filozoflarından hiçbirinin Platon'un düşüncesiyle doğrudan karşılaşma olanağının olmaması. (3) Platon'un hiçbir söyleşiminin tam olarak Arapçaya çevrilmemesi. (4) Türkçeye Platon'un söyleşimlerinin ancak Cumhuriyet döneminde çevrilmiş olması vb. olarak sayılabilir. Durum böyle olunca hem İslami hem de Türkçe kaynaklarca Platon'un çok büyük ölçüde söylencelik düzeyde tanındığı ve tanıtıldığı

¹ Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, Ankara/Türkiye yildizisik@hacettepe.edu.tr. ORCID: 0000-0002-5833-8309.

* Geliş tarihi/Received: 15.11.2023 - Kabul tarihi/Accepted: 29.11.2023

söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Halk dini, dinsel folklor, söylence, Platon, Eflatun

Abstract

This article seeks answers to the question of how the ancient Greek philosopher Plato is included in the mythical plane in the focus of religious folklore. The issues where answers are sought are the treatment of Plato as a mythical character in some Islamic and Turkish sources. For this reason, the mythical features attributed to Plato and the positions in which he is placed as a mythical figure will be taken into consideration. Emphasis is placed on the mythical narratives about him.

Plato, known as Eflatun, is one of the philosophers who have been influential in Islamic thought, Sufism, literature, and folklore. According to the mythical language of Islamic sources, Plato not only possessed all the knowledge of his time, from physics to astronomy, from chemistry to poetry, from mathematics to music, from politics to education, from religion to language, and at the same time, he was a chemist and inventor, and he had a special privilege, especially in the field of medicine, that he had both the knowledge and practice of medicine. For this and similar reasons, Plato is called "Divine Plato" in the Islamic world. Islamic sources, including Al-Farabi, who is considered to know Plato well, see Plato as a mystic with full piety and a "man of God" who turned away from the real world, so much so that there are even hadiths stating that he was a prophet. In other words, there is an image of Plato adapted to Islam.

However, the Plato depicted by Islamic and Turkish sources is quite problematic. Possible reasons why it is problematic: (1) Since his biography was created with very limited information, there are few similarities with the historical Plato. (2) None of the Islamic philosophers had the opportunity to directly encounter Plato's thought. (3). None of Plato's dialogues have been fully translated into Arabic. (4). Plato's dialogues were translated into Turkish during the Republic period, etc. This being the case, it can be said that Plato is known and introduced mostly on a mythical level by both Islamic and Turkish sources.

Keywords: Folk religion, religious folklore, myth, Plato, Eflatun.

Giriş

Folklorun çalışma alanları oldukça geniştir ki bu genişliğin içerisinde halk inançları da yer almaktadır. Üstelik halk inançları hem bağımsız olarak hem de halk biliminin diğer türleri içinde sürekli inceleme konusu olmaktadır. Metin Eren (2018: 165) bu noktaya dikkat çekerek halkbilimi araştırmacılarının halk inançlarıyla erken dönemden itibaren ilgilenmelerine karşın, bu alanda yapılan

çalışmalarda “din”, “dinsel yaşam”, “dinsel yaşamın halk bilimsel boyutları” gibi konuların yok denecek kadar az yer tuttuğunu belirtmektedir.

Hikmet Tanyu (1976: 123; 140; 42) çalışmalardaki azlığın farkındalığıyla, halk inançlarının folklor içindeki yerinin belirlenerek ve kimi saptamalar yapılarak açıklığa götürülmesinin yararlı olacağını söylemektedir. Tanyu, halk inançlarını, *dini-manevi halk inançları* veya *dinsel folklor* olarak adlandırarak, folklor içerisinde dinsel folklor bölümü olması gerektiğini belirtmekte ve yüz doksan beş adet dinsel folklor çeşidi belirlemektedir. Tanyu’ya benzer biçimde, S. S. Yılmaz (2019: 14; 17-22), Laryy Danielson’un dinsel folkloru, “dinle ilgili olması gereken folklor” olarak tanımladığını ve on bir ulamda dinsel folkloru sınıflandırdığını, kendisi de yeni başlıklar ekleyerek aktarmaktadır. Buna göre dinsel folklorun oluştuğu alanlar şöyledir; (1) halk edebiyatı (2) halk müziği (3) halk inançları (4) halk ritüeli (5) halk tıbbı (6) halk sanatı (7) halk mutfağı (8) halk giyimi (9) halk dili (10) halk ekonomisi (11) halk tavrı.

Tanyu’nun saptadığı gibi, halk inançları, yüzlerce konuyu içeren zenginliğiyle, bunların yer yer tinsel ve dinsel inançlarla olan ilgisiyle, kapladığı genişlikle *halk dini* kavramının tanımını zorunlu hale getirmektedir. Ünal (2000: 237; 2005: 146), halk dinini “resmi dinin ilahiyat formunun dışında, insanların din adına inandığı, düşündüğü, söylediği ve yaptığı şeylerin tümü” olarak tanımlarken bir başka yazısında “Evrensel din içerisinde yaşayan, yeni bir şekil, anlayış ve yorum kazanmış inanç ve uygulamalar,” olarak tariflemektedir. Kuşkusuz, her iki tanımda ikili (resmi/halk ya da

evrensel/yerel) izler taşımaktadır. Wilbur Bock'un (1966: 204) işaret ettiği gibi, halk dini tanımları salt dini olan ile dini olmayan arasında değil, aynı zamanda, resmi din ile halk dini arasında da çatışmanın ipuçlarını taşımaktadır ki buna benzer bir tanımlı kendisi yapmaktadır. Ona göre, halk dini bir grup, halk veya kabile tarafından yaşanan ve kuşaktan kuşağa aktarılan din biçimindeyken resmi din sosyo-psikolojik olarak seçkin, bilinçli seçiciliği olan bireylerin dinidir.

Bu ikilikleri aşmak için Don Yoder "Halk Dininin Bir Tanımına Doğru" başlıklı yazısında *halk dinini*, resmi, kurumsallaşmış dinin halk düzeyindeki karşıtı anlamında kullanmaktadır. Yoder'e göre, "halk dini" terimi akademi dünyasında iki büyük temele sahiptir; ilki, Alman bilim insanlarınca, 20. yüzyılın başında ortaya atılan "religiöse Volkskunde" yani *dinsel folklor* terimidir. *Dinsel folklor* terimi, 1901 yılında, Lüteryen bir papaz olan Paul Drews tarafından örgütlü din içerisinde kilise sıraları ile kürsü arasındaki anlayış uçurumunu yaklaştırmak amacıyla ortaya atılmıştır ama *halk dini* terimi 18. yüzyıldan beri bilinmektedir. İkinci temel, uygarlığın farklı düzeylerinde dinin iki biçimi arasında bağdaştırmacılığın antropolojik çalışmalarıdır (1974: 11; 2-3; 2022: 222-223; 217).

Yoder (1974: 14; 2022: 224-225), "halk dini" terimi nasıl tanımlanabilir sorusuna beş olasılık içinden yanıt aramaktadır: (1) Evrimci, "hayatta kalmacı" ya da "Batık kültür varlıkları" yaklaşımına göre halk dini, kültürde geçmiş zamanların kalıtı olan inançların ve davranışların resmi dine yansımalarıdır. (2). Bağdaştırmacı kültürlenme yaklaşımında halk dini, farklı inanç düzenlerinin

etkileşime girerek kaynaşmasıyla yeni örüntülerinin ortaya çıkmasıdır. (3). Ritüele dayalı yaklaşıma göre halk dini, geleneksel toplumlardaki söylenceler/mitoloji, gelenek, ritüel ve inancın etkileşimidir. (4). Halk dindarlığı yaklaşımında halk dini, halkın dine göre bütün davranışlarıdır. (5). Son olarak, hepsini içeren bir tanıma göre, halk dini “dinin halk-kültürel boyutlarıdır” veya “halk kültürünün dini boyutlarıdır.” Halk dini, resmi dinin katı teolojik ve dinsel ayinler/litürjik biçimlerinin hem dışında hem yanında kalan insanlar arasında var olan dinin tüm uygulama ve görüşlerinin bütünüdür.

Yoder’in tanımı, açık olarak dinsel folklor terimini imlemektedir. Tanyu’nun 1976 yılında önerdiği biçimde, Yılmaz (2019: 23) da halkbilimin çalışma kadrolarına “dinsel folklor”un dâhil edilmesi gerektiğini, İslam dini bağlamında yapılacak her folklor çalışmasının genel bir çatı terim olarak dinsel folklor terimi altında toplanabileceğini ifade etmektedir. Öyle görünüyor ki *halk inançları* ve *halk dini* terimlerinden daha kuşatıcı olan *dinsel folklor* biçiminde terimin kavramsallaştırılması halkbilimcilerin hem kavram alanlarını derinleştirebilir hem de çalışma alanlarını genişletebilir.

Dinsel folklor teriminin sağladığı açıklıkla, bu makalede, dinsel folklor odağında söylencelik düzlemde eskil Yunan filozofu Platon’un/Eflatun’un nasıl yer aldığı sorusuna yanıtlar aranmaktadır. Yanıtlar, Platon’un İslami düşüncesi üzerindeki etkisinden hareketle, bazı İslami ve Türkçe kaynaklarda Platon’un söylencelik düzlemde ele alınışı oluşturmaktadır.

Bu makalede, söylencelik terimi, tarihsel bir kişiliğe

olağanüstü özellikler atfetme, onunla ilgili gerçeğe dayanmayan, asılsız söz, hikâye vb birlikte efsaneye dönüştürülmüş kişi anlamında kullanılmaktadır. Bu kapsamda, yazının öznesiyle birlikte düşünülecek olursa, söylencelik terimiyle, eskil Yunan filozofu Platon'un gerçeğe dayanmayan, olağanüstü, efsaneleştirilmiş kişiliğiyle ilgili özellikler, ona yüklenen sanlar/unvanlar, ona yakıştırılan uğraşlar, onu anlatan anlatılar tartışılmaktadır.

Platon'un söylencelik düzlemde alımlanışından önce gerçeklik düzleminde filozofa ilişkin kısa bir bilgi verilebilir.

1. Gerçeklik Düzleminde Platon/Eflatun

Platon, MÖ 427-347 yılları arasında yaşamış eskil Yunan filozofudur. Kendisine doğumunda dedesinin adı, "mükemmel ün sahibi" anlamına gelen Aristokles adı verilmiştir (Arslan 2006:176). Eskil Yunanda bedende ölçülülük önemli bir özdem/erdem sayıldığından ve insanın ne denli ölçülü bedeni varsa, o denli tanrılara yaklaştığına inanıldığından Aristokles'e ilk gençlik yıllarında beden eğitimi öğretmeni tarafından beden gücünden dolayı "Platon" adı verilmiştir. Kimileri de Platon adının anlatım genişliğinden ötürü ya da alını geniş olduğu için verildiğini söylemiştir (Laertios 2003:132). Platon bir ad değil, "geniş omuzlu, geniş göğüslü" anlamında bir takma addır ki kendisi yakışıklı, uzun boylu, güçlü kuvvetli bir erkektir.

Platon'un doğayla, mantıkla, ahlakla, siyasetle ilgili 56 söyleşimi bulunmaktadır (Laertios, 2003: 147). Platon Atina Akademisinin kurucusudur ki kapısında, "Geometri bilmeyen buraya giremez!" yazan bu okul, dokuz yüz yıl Yunan ve Roma dünyasının en

önemli entelektüel merkezi olarak ilk felsefe okulu, dışiler dâhil herkese açık ilk yükseköğretim kurumu, ilk üniversitedir (Arslan, 2006: 181). Platon'un, hocası Sokrates ve öğrencisi Aristoteles ile birlikte Batı felsefesinin temellerini atan kişi olduğu tartışmasız kabul görmektedir. Öyle ki Whitehead'ın (1969: 63) ünlü sözüyle söylenirse "Bütün felsefe tarihi, Platon'a düşülmüş dipnotlardan ibarettir."

Kuşkusuz, Platon yalnızca Batı felsefesinde etkili olmamış, Eflatun adıyla İslam dünyasında, ilmin ve düşüncenin hemen her dalında, tasavvufi yaşayışın çeşitli derecelerinde hatta bir renk² için alem olmuş olarak günlük yaşamın içinde bile sık sık söylenen bir ad olmuştur. Bütün bu alanlarda Platon'a bağlanmış sözlerle, yaşam ilkeleriyle, fikirlerle ve düşüncelerle karşılaşmak olasıdır.

Yunanca kaynaklarda Platon olarak kullanılan ad, İngilizcede *Plato*, Almanca ve Fransızcada *Platon*'dur. Platon, İslami kaynaklarda *Eflatun*, *Eflutun*, *Felatun* vb. biçimde yazılıp okunmakta, Osmanlı Türkçesinde ise Eflatun veya Felatun adlarıyla anılmaktadır. Platon adının, Eflatun'a nasıl dönüştüğü sorusuna Nişanyan (URL-1) "İnisyal çift sessize bir ön sesli eklenmesi ve Arapçada olmayan /p/ ve /o/ seslerinin eşdeğer seslere çevrilmesiyle oluştuğu," yanıtını vermektedir. Ne var ki İslami kaynaklarda çeşitli yazım farklılıklarıyla *Eflatun* adıyla tanınmasına ve Eflatun adı sıklıkla geçmesine karşın, yazım ve sesletimde birlik olmadığı için bunun sağlam ve özgün kaynaklardan değil sözlü aktarımlardan, dinlenen derslerden ve ders

² Nişanyan, Eflatun adının Yunan filozofu Platon'un Arapça özel adından türetildiğini, renk adının Platon'un *Devlet* söyleşiminde phoiniks "kızılımsı mor" rengin en soylu renk olduğuna ilişkin ifadesinden esinlenmiş olduğunu yazmaktadır (URL-1).

sırasında tutulan notlardan alınmış olabileceğini düşündürmektedir. Bunlara ek olarak, bu adın her zaman eskil Yunan filozofu Platon’u gösterdiği de söylenemez ama başkasını imlediği de açık değildir. Başka bir deyişle, İslami kaynaklarda filozof bu adla ama kimliğini örten bir sis perdesi altında görülmekte ve gösterilmektedir (Olguner, 1978: 3-7).

Platon’un belirsizliklerle dolu söyleneceye dönüşmüş hayatı, felsefesi, Sokrates’in öğrencisi ve Aristoteles’in hocası olması gibi birçok özelliğiyle adı Doğu klasik edebiyatlarında sıklıkla geçmekte, buralarda aklın ve zekânın sembolü olarak görülmektedir. Mevlâna, örneğin *Mesnevi*’de birinin aklını övmek istediğinde, “O zamanın Eflatunu”dur, demektedir (1988: d. 6, b.4144). Benzer biçimde, “Eflatun” adı sayılamayacak kadar çok Türkçe şiir ve/veya düzyazı yapıtlarda akıl, zekâ, bilgelik sembolü olarak görülmektedir. Örneğin, Divan şiirinde Platon’dan genellikle “akıl” ve “zekâ” timsali olarak; *re’y*, *akl*, *hikmet*, *ilm*, *fünûn*, *âkil* gibi sözcüklerle uygunluk içinde beyitlerde sıklıkla yer almaktadır (Yekbaş, 2010: 292).

Platon, İslam filozofları üzerinde çok etkili olmasına, klasik edebiyatta ahlakın, aklın ve zekânın sembolü olarak görülmesine karşın, kimi İslami ve Türkçe kaynaklarda söylencelik düzlemde ele alınmaktadır. Olguner’in (1989: 372) temel İslami kaynakları tarayarak yaptığı çalışmaya göre, Platon’un düşüncelerini ortaya çıkaran yapıtları oldukça eksik ve çok sınırlı miktarda parçalar halinde İslam dünyasına aktarılmıştır. İslami kaynaklar, Platon’u bizzat kendi yapıtlarından tanımadıkları gibi, ikinci elden bile onun hakkında sahih kaynaklara sahip değillerdi ve bu durum, tümüyle

İslam dünyasına özgüdür. Olguner'n saptamalarını Demir, Matina-Ioanna Kyriazopoulou'nun sözleriyle desteklemektedir. Buna göre;

Orta Çağ'da Araplar Platon'u (Eflâtûn) tanrısal bir filozof olarak gördüler; ancak onun çalışmalarını Aristoteles ile Yeni Platoncular'ın çalışmaları kadar iyi tanıyamadılar; hatta diyaloglarından herhangi birisinin tam bir tercümesinin olup olmadığını bile bilmiyoruz. Arapça okuyup-yazan âleme mensup olanlar, Platon'un çalışmalarından esasen Arapçaya aktarılmış alıntılar, özetler, yorumlar, özlü-söz derlemeleri, seçkiler ve umumiyetle Platon ile Aristoteles'i uzlaştırmak maksadıyla yazılmış muharref Platon metinleri vasıtasıyla haberdar olmuşlardır (2018: 3).

Yolcu (2020: 48; 58;173) da benzer çıkarımlarda bulunarak, Platon'un söyleşimlerinden erişebilecek birçok bilginin mevcut olmadığını ve söz konusu bilgilerin ikincil kaynaklardan elde edildiğini ifade etmektedir. Ona göre, tanıtılar açıkça göstermektedir ki Platon'un söyleşimlerinden herhangi birinin, Yunancadan Arapçaya, özgün metne uygun biçimde eksiksiz bir çevirisi hiçbir zaman yapılmamıştır. Büyük çoğunluğu, İslam alanyazınında Calinus olarak bilinen Yunanlı hekim Galen'in (MS 129-200) Platon'un Diyaloglarının Özet'inden, kalanı ise Yeni-Platoncu kanaldan gelen uyarılama, açıklama ve yorumlamalardan aktarılan parçalı yapıdaki Platon külliyyatı hem nicelik hem de nitelik bakımından oldukça sorunludur. Bu sebeple, Farabi de dâhil İslam filozoflarından hiçbirinin Platon'un düşünceleriyle doğrudan karşılaşma olanağı olmadığı gibi, onun hiçbir söyleşiminin tam olarak Arapçaya çevrilmediği de rahatlıkla söylenebilir. Platon'un *Phaidon*,

Devlet, Timaios ve Yasalar söyleşimleri diğerlerine oranla daha fazla tanınır görünse de bu metinlerin büyük oranda özetler, aktarımlar ve yorumlar üzerinden parçalı olarak ya da bozulmuş bir biçimde Arapçada yer aldığı görülebilir.

Benzer bir durumun Osmanlı Dönemi içinde geçerli olduğu söylenebilir. Demir (2018:3), Osmanlı bilginlerinin Platon'a ilişkin bilgilerinin geleneksel kaynaklara dayandığını ve çok yüzeysel olduğunu, dolayısıyla, bunun Osmanlı Tarihi boyunca Yunanca ve/veya Arapça kaynaklı Platon çevirileriyle karşılaşılmasıyla da tanıtıldığını ifade etmektedir. Başka bir deyişle, Platon'un özgün metinleri Türkçeye Cumhuriyet Dönemi'nde çevrilmiştir ve önceki dönemlerde Platon'a dair bilgiler ikincil kaynaklarla sınırlıdır

Durum böyle olunca, bu makalede kimi İslami ve Türkçe kaynaklardan aktarılan örneklerle Platon'un yüzyıllarca İslam dünyasında söylencelik olarak alımlanışı serimlenmektedir. Bunun için Platon'a atfedilen söylencelik özellikler, onun söylencelik konumlandırılışı ve ona ilişkin aktarılan söylencelik anlatılar üzerinde durulmaktadır.

2. Söylencelik Düzlemde Platon/Eflatun

Almanca ve Fransızca, *mythe*; İngilizce, *myth*; Farsça, *efsane*; Arapça ve Osmanlıca *ustûre, esâtir* Şemseddin Sami (2015: 452) gibi söylenirse *hurafat*, Türkçe *söylence* olan geleneksel malzemeler, Yunanca "uydurulmuş söz" anlamındaki *mythos*'tan türetilmiştir. Azra Erhat, (2003:5) eski Yunan dilinde, söz kavramını vermek için

logos ve *epos*'un yanı sıra *mitos* sözcüğünün de olduğunu, *mitos*'un, söylenen ya da duyulan söz olarak masal, öykü, efsane anlamına geldiğini belirtmektedir, bir başka deyişle, “hayal ürünü söz” mitostur (Hençerlioğlu, 1975: 416-419). Yunanca kökenli *mit* sözcüğüne, yine, Yunanlı filozoflar karşı çıkmıştır. Eski Yunan düşünürü Ksenophanes (MÖ. 570-475) ilk kez, Yunan söylencesinde, Homeros ve Hesiodos'ta rastlanan insanbiçimciliğe karşı çıkarak söylenceyi, “uydurma anlatmalar” olarak eleştirmiştir (Cevizci,1999: 528). Ksenophanes, gibi düşünerek, Platon'a ilişkin kimi İslami kaynaklarda yer alan söylencelik özellikler üzerinde durulabilir.

2.1. Söylencelik Özellikler

Platon'a ilişkin söylencelik özellikler doğum tarihine kadar uzanmaktadır. Onun doğum yılıyla ilgili İslami kaynaklarda tam bir karmaşa söz konusudur, çünkü doğum yılı için kesin bir tarih verilememekte, farklı kimselerle karşılaştırılarak doğum yılı belirlenmeye çalışılmaktadır. Olguner'e (1978: 23;1989: 138) göre, MÖ 13. yüzyıldan MS 2. yüzyıla kadar uzanan 1500 yıllık geniş bir zaman aralığında çeşitli tarihler doğum yılı olarak gösterilmektedir ki bu da İslami kaynaklarca Platon'un doğum ve ölüm tarihlerinin bilinmediğini göstermektedir.

Batılı kaynaklarda bulunmayan ama İslami kaynaklarda olan Platon'un karakteri, iç dünyası ve dış görünüşüne ilişkin ilginç söylencelik bilgiler bulunmaktadır. Bu konuda en eski bilgiler; 11. yüzyılda yaşamış, bilgin ve devlet insanı İbn Fatik'in (öl. 1087) *Muhtâru'l-Hikem ve Mehâsinu'l-Kelim/Hikmetli Sözler ve Güzel Deyişler* ile yine 13. yüzyılda yaşamış İslam âlimi Şehrezuri'nin (öl

1288) *Nüzhetü'l-Ervâh ve Ravzatü'l-Efrâh/Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri*³ kitaplarında bulunmaktadır. Buna göre Platon:

Esmer, orta boylu, yakışıklı, yapılı, güzel ve seyrek sakallı idi. Vakur ve sakin bir yapısı vardı. Şehla bakışlıydı ve gözlerinin beyazı parlaktı. Alt çenesinde siyah bir ben vardı. Geniş yapılı ve tatlı sözlüydü. Yalnızlığı ve ıssız yerleri severdi. Bulunduğu yer genellikle ağlama sesinden bilinirdi. İssız yerlerde ağladığında ağıt sesi iki mil mesafeden duyulurdu. Gizli gizli ağlamak onun vazgeçemediği bir alışkanlığıydı. Eflatun, 81 yıl yaşadı. İyi ahlak sahibi ve güzel davranışlara sahip biriydi. Yakın olsun uzak olsun herkese iyiliği dokunurdu. Aceleci olmayan, sakin ve sabırlı bir yapısı vardı (İbni Fatik, 2013: 15-20/242; 28-32/241; Şehrezuri, 2015: 10-15/324 ve 322).

Şehrezuri, Platon'a "insanlardan uzaklaşarak ulu ve yüce Rabbe ibadetle meşgul olan" ve "çok ibadet eden" biri olduğu söylencelik bilgisini eklemektedir (2015: 28-29/320). Kuşkusuz, İslami kaynaklarda salt Platon'un adına, fiziksel görünüşüne ya da karakterine ilişkin söylencelik bilgiler bulunmamakta, aynı zamanda, Platon adı çoğu kez çeşitli konumlandırmalarla birlikte kullanılmaktadır. Örneğin "Eflatun el ilahi= İlahi Eflatun", "Tanrı'nın adamı Eflatun" ya da "Eflatun et tabib = Hekim Eflatun" vb. İslami ve Türkçe kaynaklar, Platon adını çoğu kez bir veya birkaç önadla ve unvanla kullanmakta, onu olmadığı biçimde konumlandırmaktadır, bu da kaynakların Platon'a karşı besledikleri "büyük saygı"nın

³ Olguner (1989: 34), İbn Fatik'in bu betimlemesinin kendisinden sonra gelenlerce, örneğin Şehrezuri tarafından aynı şekilde yinlendiğini belirtmektedir.

Batıdakinden daha farklı anlamı olduğunu göstermektedir.

2.2. Söylencelik Konumlandırmalar

Konumlandırma sözcüğüyle İslami kaynaklarda Platon'un söylencelik olarak yerleştirildiği yerler, durumlar kastedilmektedir ki bu başlık altında Platon'un "İlahi", olarak nitelendirilmesi, ona "nebi", "şeyh" "büyücü", "gizemci" gibi sanlar verilmesi "tabip", "kimyacı", "icatçı" gibi söylencelik uğraşlarla gösterilmesi ele alınmaktadır.

2.2.1. İlahi Platon

İslami kaynaklarda Şehrezuri, Platon'u "Eflatun'u el hakim el-ilahi" (2015: 57) derken Şehristani *el-Milelve'n-Nihal/Dinler ve Mezhepler* kitabında "Eflatun-ı İlahi'nin Görüşleri" ne yer vermektedir (2006: 329-337). Benzer biçimde İmam Gazali, *Tehâfüt El-Felâsife/Filozofların Tutarsızlığı* (1981: 5) kitabında Platon'dan "Eflatun-ı İlahi" olarak söz etmektedir: "O (Aristoteles) kendisinden önce gelen herkesi, hatta (filozofların) yanında ilahi Eflatun (Eflatun el-ilahi) diye lakaplanmış olan üstadını bile reddetmiştir." Muhyiddin İbn El Arabi de *El-Bulga Fi'l Hikmet /Hikmette Son Nokta* (2008: 310) kitabında, "Yunanlı rabbani filozof, ilahi hekim ve salih muallim büyük Eflatun'a nereye kadar ulaştığı sorulmuş..." gibi onurlandırıcı ifadeler kullanırken "ilahi" olarak nitelendirmektedir.

Yine, kimi İslami ahlak kitaplarında, "İlahi Eflatundan Öğütler" başlığı altında, örneğin, 13. yüzyılda Nasîrüddîn-i Tûsi, Farsça *Ahlâk-ı Nasir* kitabında, "İlahi Eflatun'dan Vasiyetler"le filozoftan öğütler aktarırken (Şahinoğlu, 1989: 18), 16. yüzyılda Kınalızade Ali Çelebi, *Ahlak-ı Alai* adlı kitabında, "Vesaya-yı Eflatun-ı İlahi" başlığıyla onun

ahlaki öğütlerine yer vermektedir (2007: 533-534). Bir başka örnek ise 16. yüzyılda yaşamış şair ve bilgin Nev'i, *Netayic el-Fünun/İlimlerin Özü* kitabında, "Cenab-ı Eflatun" (1989: 55b) dediği Platon için "Eflatun-ı İlahi Şakird- Sokrat ve Muassırı Dara" tabirlerini kullanmaktadır (Tolgay 1989: 53b).

Benzer biçimde, Evliya Çelebi (2010: 6/1; 331ve 359), "Eflâtun-ı İlâhî sözüne göre" ya da "Eflâtun-ı lâhinin eski taht merkezi Atina şehrinde ola," derken Kâtip Çelebi (2010: 697), "Eflâtun-ı ilâhî mezarları da Konya Kalesi'nde" olduğunu yazarken, yine 19. yüzyıl Osmanlı âlimlerinden olan Mehmed Ali Fethi'nin, *Terceme-i Nesayih-i Eflatun-ı İlahi* adlı kitabının adında filozofu "ilahi" olarak nitelendirmektedir.

Platon, kimi İslami ve Türkçe kaynaklarda "ilahi" nitelemesiyle ünlenince, bu ünü sayesinde onun nebi olduğu hatta hadisleri bulunduğu yazılmaktadır. Öyle ki Platon'a ilişkin konumlandırmalar, salt burada kalmayarak onun şeyh, mistik ve büyücü olduğuna ilişkin söylencelere de yer verilmektedir.

2.2.2. Nebi Platon

Kimi İslam düşünürleri Platon'u Kuran'da adı anılmamış peygamberlerden saymışlardır (Can: 2004: 21). Nitekim şair ve bilgin Nev'i, *İlimlerin Özü* kitabında, Aristoteles'in yazdığı kitapların nübüvveti ispata yönelik olduğunu, buna karşın, Platon'un nebi olduğunu yazmaktadır: "Eflatun İlahiyennün nübüvveti mertebizanne müthedir." (Tolgay, 1989: 53b/58; İlhan, 1992: 42a8/77). Nev'i, Peygamberin, Platon'u tanıdığından hatta buna ilişkin hadisler

aktarıldığından söz etmekte ve şöyle bir olay anlatmaktadır: “Sahabelerinden biri, İskenderiye seferinden döndükten sonra, Peygambere şunu söyler: ‘Siyahlar giyinmiş bir kavim gördüm. Sürekli, Eflatun’un adını anarlar.’ Bunu duyunca, bazı sahabeler, Platon’a lanet eder. Bunun üzerine, Peygamber: ‘Lanet okumayın! Eflatun, nebi idi ama kavmi onu bilmediler!’ der.” (Tolgay, 1989: 56b/60; İlhan, 1992: 44b2-11/80). Ne var ki Erdoğan (2004: 35), muteber hadis kaynaklarında böyle bir hadise rastlanmadığını bildirmektedir.

10. yüzyılda yaşamış, kitapçı ve hükümdarın sohbet arkadaşı İbnül Nedim *El-Fihrist* (2019: 802) kitabında, Aristoteles’in vahiyle Platon’un öğrencisi olduğunu Batlamyus’un söylediğini yazmaktadır: “Onun (Aristoteles’in) Eflâtun’a teslim edilmesi, Busion (Pythion) mâbedinde Allah’ın vahyiyle oldu. Yirmi yıl ondan okudu. Eflatun Sicilya’ya gidince, Akademi’de Aristo ona vekâlet ederdi.” Buna karşın, 266. mektubunda İmam Rabbani (2017: 357), Gazali’nin “dinsizleri” üçe ayırdığını dehriler, tabiyyecilerle birlikte Sokrates, Platon ve Aristoteles’in içinde yer aldığı filozofların üçüncü kısmı oluşturduğunu belirtmektedir: “Bunlar da küfürden kurtulamamıştır. Bu üç kısım ve bunların yolunda gidenler de hep kâfirdir. Bazı saf kimselerin bunları, din adamı sanması ve hatta Peygamberlik derecesine yükseltmeleri, bu yolda hadis bile uydurdukları hayretle işitilmektedir. Kâfirler, her şeyi söyleyebilir. Fakat Müslüman görünenlerin, iman ve küfrü ayırt edememesi, acınacak bir hâldir!”

Platon’un nebi olduğuna ilişkin bir başka söylencelik bilgi, bazı Yahudi bilginlerden örneğin, İskenderiyeli Numenius’tan

gelmektedir. Ona göre, Platon'un görüşleri tamamen Tevrat'tan alınmadır. Bu sebeple, Platon, aslında Yunanca konuşan Musa'dır. Onun *Yasalar* kitabı Musa'ya gönderilen On Emir'den alınmıştır. Bazı Yahudi bilginlerin bu savları, İranlı bilgin, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Yusuf el-Âmiri tarafından da desteklenmiştir. Amiri'nin savına göre, Platon, kendi döneminde yaşayan İsrailoğulları peygamberleriyle görüşmüştür (Erdoğan, 2004: 36).

2.2.3. Şeyh Platon

17. yüzyılda yaşamış ünlü mutasavvıf, şair Niyazi-i Mısri (1618-1694) *Hatıralar* kitabında, Platon'a ilişkin anlattığı hikâyede onu bir şeyh olarak göstermektedir. Mısri'nin aktardığı hikâyeye göre, Büyük İskender, pek çok armağanlarla birlikte bir elçiyi Platon'a gönderip onun kendisine şeyh olmasını ister ama o ne armağanları ne de şeyh olmayı kabul eder. Platon der ki "Bizüm İskenderun hediyesine ve onun sohbetine ihtiyacumuz yokdur isterse bir halife göndürelüm ve illa biz varmazuz ve hediyeni kabul etmezüz var eyle haber vir." Platon, daha sonra, Büyük İskender'e şeyh olarak Aristoteles'i gönderir (Çeçen, 1992: 36a16-36b22).

2.2.4. Mistik Platon

Farabi, "Eflatun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması" başlıklı yazısında (1984: 224-225), Platon'u tam zühd ve takva sahibi, Tanrı dostu, sözcüğün gerçek anlamıyla dünyaya hiç ilgi göstermeyen bir tür mistik olarak göstermektedir. Farabi, Platon ile Aristoteles'in davranışlarının birbirininkine aykırı ve yaşayışlarının farklı oluşuna göndermeyle, Platon'un birçok dünya nimetlerinden uzak, çileci bir

yaşam sürdüğünü, buna karşılık Platon'dan ayrılınca Aristoteles'in dünyadan ve dünya nimetlerinden uzak durmayarak evlendiğini, çocukları olduğunu, kral İskender'e vezir olup mal-mülk edindiğini yazmaktadır.

İbn Fatik (213: 242) de Platon'u mistik olarak betimlemekte ve onun hikmetini sembollerle anlatarak gizlediğini, hikmet sahibi olmayanlardan başkası ne kastettiğini anlamasın diye bilmece gibi konuştuğunu yazarken Şehrezuri (2015: 320) Platon'un kitaplarında sembol ve kapalılığı esas aldığını belirtmektedir.

2.2.5. Büyücü Platon

İlyas Çelebi (2012: 91-92), TDV İslam Ansiklopedisine yazdığı "tılsım" maddesinde, Platon'un olduğu savlanan *Kitâbü'n-Nevâmîs*, *Kitâbü Hâfiyatı Eflatûn*, *Kitâbü Elvâhi'l-cevâhir*, *Kitâbü'Zahri'l-fâ'ih ve'n-nûrû'l-lâ'ih* adlı kitapların büyüsel konuları içeren alanyazın içinde anıldığı bilgisini vermektedir. Platon'a atfedilen büyüsel konulu kitapların etkisiyle olsa gerek Evliya Çelebi (2008: 1/1; 33), İstanbul'un beşinci tılsımını Platon'un yaptığını söylemektedir. Ona göre, Eflatun-ı İlahi İstanbul'a sivrisineğin girmemesi ve sivrisineklerden şehri korumak için tılsım yapmıştır; hala o tılsımın etkisi devam etmektedir.

Benzer biçimde Evliya Çelebi (2010: 6/1; 315; 325), bugünkü Macaristan'ın başkenti Budapeşte'nin bir kısmını içeren Buda'nın Osmanlılar dönemindeki adı ve eyalet merkezi olan Budin'in Orta Hisar'ında Platon'un yaptığı tılsımdan söz etmektedir: "Eflâtun-ı İlâhî bu şehre gelip yeni türden bir tılsım eylemiştir. Evvelâ bu kalede

yılan, çıyan, akrep, böcek, solucan ve sümüklüböcek olmaz. Hatta sümüklüböcek tılsımı anılan iç Kale'de Kral Sarayı avlusundaki havuzun merdivenlerindeki sümüklüböcek tasvirleri tılsımlıdır, vesselâm.” Evliya Çelebi, Platon’un Budin’de Kızılma Sarayı olduğunu, burada da 40 çeşit tılsım yaptığını anlatmaktadır. Yine, Evliya Çelebi (2006: 3/2; 528), Bulgaristan’daki Vitoş dağında “*Tâlih Çeşmesi Tılsımlı Eflatun-ı İlâhî Çeşmesi’ni* anlatmaktadır.

2.3. Söylencelik Uğraşlar

Kimi İslami kaynakların söylencelik diliyle Platon fizikten astronomiye, kimyadan şiire, matematikten müziğe, siyasetten eğitime, dinden dile dek zamanının tüm bilgilerine sahip biri olduğu gibi, aynı zamanda, kimyacı ve icatçıdır, özellikle tıp dalında özel bir ayrıcalığı vardır ki hekimliğin hem bilgisine hem de uygulamasına sahiptir.

2.3.1. Tabip Platon

Kimi İslami kaynaklar, Platon’u hakim ve hekim yani “Eflatun et tabib” olarak tıp üzerine kitaplarıyla birlikte tıbbın çeşitli dallarında uzmanlık kazanmış, öğrencileri olan bir tabip olarak tanımaktadır. Örneğin, İbn Arabi (2008: 310), Platon’dan “büyük hekim” diye söz ederken İbni Fatik, (2013: 104) ve Şehrezuri (2015:396) Platon’un tabipliğini anlatmaktadırlar:

Sonra Tabip Eflâton geldi ve bu üç tabibin görüşlerinin bir değerlendirmesini yaparak ve fikirleri üzerine düşünerek tedavide tek başına tecrübe yönteminin tehlikeli olduğunu, tek başına kıyas yönteminin de aynı şekilde olduğunu açıkladı ve böylece iki görüşü uzlaştırdı. Thessalus ile

öğrencilerinin “çare” kitaplarını ve tecrübe veya kıyas yöntemlerinden sadece birini esas alarak yazarların tıp ilmine dair eserlerini yaktı. Her iki yöntemi birlikte içinde barındıran eski kitapları ise bıraktı. Öldü ve durum, öğrencileriyle birlikte tespit ettiği esas üzere altı öğrencisiyle devam etti.

14. yüzyılın ünlü şairi Ahmedi, *İskendername*'sinde (2019: 255 ve 947), Büyük İskender'in tıpta Bukrat, Eflatun ve Sokrat ile yarıştığını⁴ hatta Büyük İskender hastalandığında Platon'un ilaç hazırladığını ama çare olamadığını⁵ söylemektedir. Evliya Çelebi (2008: 1/2; 486) de Platon'u “Eflâtun-ı İlâhi” olarak onu bir tıp bilgini ve tababetin büyük adlarından biri olarak anmaktadır: “İmdi bu yüzden ilk olarak hekimler ve göz hekimleri esnafları yazıldı. Ancak bu ilim çok eski bir ilimdir. Eskiden pirleri Hz. Lokman idi. Fisagores, Eflatun-ı İlâhi, Bukrat, Sokrat, Aristatales, Calinus, Mernos adlı eski hekimler gelerek akıl ile bir kılı kırk yarıp ilim ile göğe merdiven dayamışlardı. Sonunda ecel derdine derman bulamayıp ahirete tahtirevan ile gittiler.” Yine Evliya Çelebi (2010: 6/1; 51) Kaşa şehrinde bütün dertlilere deva olmak için bir hastane olduğunu, bu hastanenin hekimlerinden birinin de tevhitsiz, mezhepsiz Eflatun olduğunu yazmaktadır.

2.3.2. Söylencelik diğer uğraşlarda Platon

İbnül Nedim, *El-Fihrist*'de Platon'un kimyayla uğraştığını bildirmektedir. Ona göre, Platon'un da içinde yer aldığı kimi filozoflar,

⁴ Tıbda hem bahs étدی ol Bokrât-ıla / Dağı Eflâtün u hem Sokrât-ıla (2019: 564/255).

⁵ Geldi Eflâtün ki_éde aña 'ilâc / Lîk ne_aşşı gitmiş-idi_elden mizâc (2019: 8127/947).

“temel kimya işi ve tam iksir yapmakla meşhur olanlardır” (2019: 1100). Buna benzer biçimde, İranlı mutasavvıf Feridüddin Attar da Platon’un kimyayla uğraşarak iksirler yapıp tanrısal sırlara eriştiğine ilişkin bir söylencelik aktarmaktadır ki buna söylencelik anlatılarda değinilecektir.

Evliya Çelebi’ye (2008:1/2; 530 ve 660) göre Platon, hardalcılar esnafının piridir. Çünkü Pirleri Eflatun yele tutulmuş, bu hardal yemeği hazmettirip yeli defetmede faydalıdır olmuştur. Balsuyunu ilk icat eden filozof da Eflatun'dur ki Atina'da icat etmiştir.

Evliya Çelebi, Platon’un İstanbul’un “Haritacılar esnafı” olmasının yanı sıra gökbilim, coğrafya, yerbetim, haritacılık hatta denizbilimi alanlarında üstat olarak anmakta ve haritalama konusundaki bilgileriyle gemicilere rehberlik ettiğini yazmaktadır (2008: 1/2; 502-503). Başka bir yerde ise Platon’un, öğretmesiyle Büyük İskender’e binalar yaptırdığını anlatmaktadır (2010: 6/1; 246).

2.4. Söylencelik Anlatılar

Bu bölümde ikisi Taberi’ye, biri Feridüddin Attar’a, diğeri, Şehrezuri’ye, bir diğeri İmam Rabbani’ye ve sonuncusu Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’ye ait olmak üzere altı söylencelik anlatıya yer verilmektedir.

2.4.1. Söylence: Taberi Tarihi

Taberi, 9. yüzyılda yaşamış, İranlı din ve tarih bilginidir. Kısaca *Taberi Tarihi* denilen *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mulûk* adlı 4 ciltlik, kitabının 2. cildinde “Eflatun’un İskender’e Öğütleri” başlığı altında bazı öğütlere yer vermektedir. Eflatun’un öğütlerinden birkaçı “Yaratanın

emrinden çıkma”, “çok çiftleşme”, “çok yemek yeme” türündedir (2021: 2/261).

Taberi, Platon’un becerileri ve sahip olduğu olağanüstü yeteneklerle ilgili bir söylence anlatmaktadır. Buna göre, bir gün, İskender ve Eflatun’un da bulunduğu bir ortamda Aristoteles, “Falan iş benim işimdir,” ya da “Filan felsefeyi ben ortaya koydum” türünde övünerek kendisinden daha yüce bir filozof olmadığını savlar. Oysa Eflatun, onun hocasıdır ama hiçbir şey demez, sessizce orayı terk ederek bir dağa çıkar. Dağda gezerken bir çanağın içine tılsımlar dizer, üstüne ince bir tahta çekip içine bağırsaktan kirişler yerleştirir; adını “ud” koyar. Sonra, yere bir çember çizer o çemberin ortasına geçip çalmaya başlar. Uddaki tılsımdan dolayı udun sesini duyan tüm hayvanlar çevresine yığılır, Eflatun makamı değiştirdiğinde hayvanların akli başından gider. Başka bir makama geçince hayvanların akli başına gelir. Makamı yine değiştirdiğinde bu sefer hayvanlar kaçırmaya başlar. Bunun üzerine Eflatun, icat ettiği çalgıyla birlikte İskender’in sarayına gider. İskender de feylesof kişileri toplar, Eflatun’un çalgıyı çalmasını ister. Eflatun udun hünerini sergiler. İskender, Eflatun’un bu ustalığını çok beğenir, alkışlar. Aristoteles’in canına ateş düşer, kalkıp evine gider. Bir gün İskender, Aristoteles’e bir çalgı verir. Aristoteles, o çalgıyı yeniden düzenleyerek adını “kemençe” koyar. Ormana gider, bir çember çizer, içine oturur, kemençeyi çalar; bütün yırtıcı hayvanlar çevresine toplanır, şaşkına dönerler. Aristoteles, ne kadar uğraştıysa da hayvanları şaşkınlıktan kurtaramaz. Onun bu acizliği İskender’e bildirilir. İskender, Eflatun’u alarak Aristoteles’in bulunduğu yere gider. Eflatun, çaldığı makamla hayvanları oradan

uzaklaştırır; Aristoteles'i de çemberin içinden çıkarır. Aristoteles, Eflatun'un kendisinden üstün olduğunu görür, elini öper, çok özür diler. İskender de Eflatun'un Aristoteles'ten üstünlüğünü görüp ona çok bağışlar sunar (2021: 2/211-212).

İkinci anlatı, Platon'un *Devlet* söyleşiminde de yer alan Gyges'in Yüzüğü söylencesinin Taberi tarafından bazı farklılıklarla İslami kültüre uydurularak aktarılmasıdır.

Platon'un *Devlet* söyleşimindeki söylenceye göre, Gyges, Lidya kralının hizmetinde bir çobandır. Günün birinde bir kasırga veya deprem yüzünden yer çatlar ve hayvanların otladığı yerde derin bir yarık açılır. Bu yarığın içine inen çoban, orada bir yüzük bulur; yüzüğü alıp yukarı çıkar. Çobanlar ay sonunda krala hesap vermek için toplanır. Gyges toplantıya bu yüzükle gelir. Otururken yüzüğün taşını farkına varmadan avucunun içine çevirir ve görünmez olur. Yüzükle oynarken taşı çevirince yine görünür olur. Böylece Gyges, yüzüğün tılsımını keşfeder; görünmez olarak saraya girer, sarayda kraliçeyi baştan çıkartır, onun yardımıyla kralı öldürüp yerine geçer (2002: 359d-360b).

Taberi'nin aktarımına göre, bir gün Eflatun, İskender'e büyüklerin sanatlarını anlatır. Buna göre, bir çoban, bir mağaradan bir altın yüzük edinir. Çoban, ağasına koyunların hesabını verirken yüzükle oynar, görünmez olur. Yüzükle ne zaman oynasa kendini görünmez kılar. Çoban, yüzükteki tılsımı fark edince, şehre gider, canı ne isterse alır. Devrin şahının karşısına çıkar, kendisinin peygamberlik mucizesiyle görünmez olduğunu söyler. Bu mucize karşısında şah, çobanın dinine girer. Çoban da şahın kızını alır,

kendisi padişah olur. Eflatun, bu hikâyeyi anlattıktan sonra, “Ben ne kadar düşündümse de o yüzüğün sonrasını bilip öğrenemedim,” der. İskender de Eflatun’a kucak dolusu bahşiş verir (2021: 2/213-214).

Her iki anlatı arasındaki benzerliklerle çobanlar, görünmezlik yüzüğüyle kral/şah olup kralın/şahın kızıyla evlenirler. Farklılıklar ise çobanların konumunda ve söylencenin anlatılış amacındadır. Platon’un anlatısında çoban, kral olurken Taberi’ninkinde çoban hem peygamber hem de şahtır. Platon, bu söylenceyle ahlak ile görünmezlik arasındaki ilişkiyi sorgulamakta, böyle bir yüzüğe sahip olursa ahlaklı olmaya devam edilir mi ya da ahlak görünmezlikle gerekli olmaktan çıkarılsaydı ne olurdu türünde sorularla ahlak felsefesi yapmaktadır. Soru şu: “İnsanı ahlaklı kılan nedir?” Başka türlü söylenirse, insan görünmez olursa her türlü kötülüğü yapılabilir mi? Platon’a göre, insanlar, genellikle çoban gibi davranacaktır. Taberi ise bu söylenceyi Eflatun’un İskender’e büyüklerin sanatlarını göstermek ve daha çok bahşiş almak anlattığını söylemektedir.

2.4.2. Söylence: İlahiname

Kaynaklarda olmamasına karşın 12. yüzyılda yaşamış, İranlı şair ve mutasavvıf, Feridüddin Attar, *İlahiname*’sinde Platon’un kimya ile uğraştığına ilişkin bir söylence anlatmaktadır. Attar’a göre, cihan üstadı olan Eflatun’un ilk zamanlarda işi bakırdan altın yapıp iksiri bulmaktı. Elli yıl uğraşarak yumurta kabuğuyla baştaki saçtan, iksiri bulur, daha sonra, kendi yaratılışından öyle bir kimya elde eder ki ışığından iki âlem de ışıkla dolar. Ona, aydan balığa kadar ne varsa görünür; Tanrı sırları açıklanır. Tam bin yıl bu sırlara baş koşar. Yeryüzünün en üstün kişisidir ama yemesi, giyinmesi, bin yıl hep bu

çeşittir ne yemek yer ne de uyur. Derken Aristoteles ile İskender birlikte onun yanına gider. Eflatun'u altı yanı dağlarla çevrili korkunç bir mağarada, dertlere batmış, oturur bulurlar. İskender, Eflatun'un konuşmasını ister. O, "Bizim son vardığımız durak sükûttur. Çünkü ebedi renk, ebedi neşe sükûttur; sen de o ebedi renge boyan da ebedi ol," der. İskender, yemek getirmek ister, Eflatun, "Bırak, bedenimi abdesthane haline getirme. Sen de yeme!" der. İskender, uyu biraz, bir zamancağız dinlen!" deyince Eflatun, "O kadar uyunacak zaman var ki. Ne kadar sürecek, nasıl olacak, söylenemez bile; ömrümde uyanıklık, ancak şimdi olabilir," der tüm bedeni zevkleri reddeder. Bu duruma İskender ve Aristoteles çok üzülür, beraberce ağlaşırlar. Attar der ki sonunda: "Sen de âlemi aydınlatan kimyayı bilmiyorsan var, Eflatun'dan öğren!" (2014: 6087-6128/409-412).

Attar, Platon'u kimyayla uğraşarak bulduğu iksir sayesinde, dünyadan yüz çeviren tam bir takva ve zühd içinde Tanrı sırlarına erişen biri olarak betimlemektedir. Farabi'nin Platon ile Aristoteles'i karşılaştırmasında olduğu gibi, Attar da örtük biçimde iki filozofu karşılaştırarak Aristoteles'in dünyaya battığını oysa Platon'un dünyadan ele etek çektiğini imlemektedir.

2.4.3. Söylence: Mektuplar

16. yüzyılda yaşamış, İslam bilgini ve tasavvuf önderi Ahmed Faruk Serhendi ya da İmam Rabbani, 266. mektubunda, eskil Yunan filozofları ve en büyüğü dediği Platon için Tanrı'nın iradesini inkâr ettikleri için "nasipsizler", "ahmak", "sersem", "sapık", "alçak", "bozuk inanışlı" demektedir. İmam Rabbani:

Allahü teâlânın Peygamberi olan İsa aleyhisselâmın sözlerini, bunların en büyüğü tanınan Eflatun işitince, (Biz temiz, olgun, ilerici insanlarız, bize, doğru yol gösterecek kimseye ihtiyacımız yoktur) dedi. Ölülerini diriltiyor, körlerin gözlerini açarak, abras denilen hastaları iyi ederek kurtarıyor. Yani, kendi fenlerinin, tecrübelerinin yapamadığı şeyleri yapıyor, diye işittiği bir kimseyi, gidip görmesi, hâlini incelemesi lâzım iken, görmeden, anlamadan, böyle cevap verdi. Bu sözleri çok ahmak olduğunu göstermektedir (2017: 357-358).

İmam Rabbani 313. mektubunda yine “kâfir”, “sapık” dediği Platon’un kalbinde iman olmadığı için felâkete sürüklendiğini yazmaktadır:

Ahmak Eflâtun, nefsinin sefasına güvendi. Hayâline gelen görüntülere uydu. Bunları değerli bir şey sanarak, kendini beğendi. Hazret-i İsa “alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm” Eflâtun zamanında Peygamber olmuştu. Rûhullah olan O yüce Peygambere inanmadı. (Biz gericilikten kurtulmuş kimseleriz. Bizi doğru yola götüreceğ öndere ihtiyacımız yoktur) dedi. Eflâtun, hiç akli ermediği için, nefsinin safasını, İsa aleyhisselâma inanan kalbin sefası gibi sandı. O imanlı kalbin sahibi gibi, kendini de nurlu ve temiz gördü. Bunun için de O yüce Peygambere “alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm” uymak nimeti ile şereflemedi. Sonsuz felâkete sürüklendi. Böyle belaya düşmekten Allah’u Teâlâ’ya sığınınız! (2017: 505-506).

İmam Rabbani, bu söylencelik anlatıda Platon’u çağışımsal biçimde Hz. İsa ile zamandaş göstermektedir.

2.4.4. Söylence: Bilgelerin Tarihi ve Özdeyişleri

Şehrezuri (2015: 110), Platon'un halkı vebadan kurtarışına ilişkin bir söylenceye yer vermektedir. Anlatıya göre, Platon zamanında Atina'da bir veba salgını olur, bir grup insan İsrailoğullarının peygamberlerinden birine gider. Bu peygamber de küp şeklinde bir sunak yaptırılması durumunda veba salgınının duracağını bildirir. Ancak bu sunak yapıldığı halde veba durmaz. Yeniden peygambere sorarlar. O da yapılması gereken sunağı tekrar tarif eder. Bunun üzerine insanlar, Platon'dan yardım ister. Platon onlara, "Siz insanları hikmetten sakındırıyor ve geometriden nefret ettirmeye çalışıyorsunuz. Allah da sizi cezalandırmak için vebayla müptela kıldı. Çünkü Allah katında hikemî ilimlerin büyük bir değeri vardır," dedikten sonra peygamberin tarif ettiği şekilde bir sunak yapar ve onları vebadan kurtarır. Onlar da geometri ve akli ilimleri karalamaktan vazgeçer.

İmam Rabbani gibi Şehrezuri de bu söylencelik anlatıda hiçbir tarih ve ad vermeksizin Platon'u çağışımsal biçimde Yahudi bir Tanrı elçisiyle çağdaş olduğunu söylemektedir. Olguner (1989: 111), "garip bir hadise" dediği bu anlatıyı Üsaybia'nın Müntehab'ından, Şehrezuri'nin kaynak göstermeden aktardığını yazmaktadır.

2.4.5. Söylence: Ahlak-ı Muhsin

16. yüzyılın edip, hatip, müfessir ve astrologlarından Hüseyin Vâiz-i Kâşifi *Ahlak-ı Muhsin* kitabında "Feraset"i Platon'la örneklemektedir:

Metafizikçi filozof Platon, yüksek bir dağda ikamet ediyordu. O dağın sadece bir yolu vardı ve bu yolun başında da bir ressam otururdu. Şu kesin emri vermişti: Benimle konuşmak isteyen kimsenin önce resmini çizip bana getir ki onun

görünüş delillerinden iç yüzünü anlayayım. Eğer benimle sohbet etmeye layık bulursam çağırırım, yoksa ona iltifat etmem. Böylece ressam, filozofla görüşmek isteyen kişinin resmini çizip ona götürür, filozof o resmi iyice inceler, sonunda ya onu çağırır ya da görüşmeden geri çevirirdi. Günün birinde ileri gelenlerden biri geldi. Resmi çizilip filozofa arz edildi. Filozof, “Bu adam benimle görüşmeye layık değildir.” dedi. Bu haber ona ulaştınca filozofa şu bilgiyi ilettili: “Feraset ilmüne göre benim ahlâkım böyledir ama ben riyazet sayesinde hepsini tedavi ettim ve değiştirdim.” Bunun üzerine filozof onu çağırıldı ve sohbetiyle şereflendirdi. Öyleyse kişinin işi tamamen feraset delillerine dayandırmaması, kendi zihin ve zekâsıyla, devlet adamlarının destek alması gereken ilâhî feyiz ve ilhamla da tasarrufta bulunması gerekir. (2019: 89b/408-410).

Sonuç

Bu makalede dinsel folklorun odağında, kimi İslami ve Türkçe kaynaklarda eskil Yunan filozofu Platon’un/Eflatun’un alımlanışı serimlenmiştir. Platon hem Batı felsefesinde hem de Eflatun adıyla İslam dünyasında, ilmin ve düşüncenin hemen her dalında etkili olmuş bir filozoftur. Böylesine etkili olmasına karşın, kimi İslami ve Türkçe kaynaklarda Platon’un doğum ve ölüm tarihlerinin bilinmediği gibi, onun adına, fiziksel görünüşüne ya da karakterine ilişkin söylencelik bilgiler aktarılmış, o olmadığı biçimde özelliklendirilerek “İlahi Eflatun” olarak nitelendirilmiştir. Platon, neden “İlahi” olarak nitelendirilmiş olabilir sorusuna olası üç yanıt verilebilir. Olguner’e (1989: 9) göre, İslam dünyasınca Platon’a atfedilen “İlahi” nitelemesi Batı kaynaklıdır ve İslami kaynaklar,

buradan almıştır. Olguner'in sözünü ettiği Batılı kaynak, milattan sonra üçüncü yüzyılda yaşadığı tahmin edilen ve hakkında çok az şey bilinen eskil Yunan yaşamöyküsü yazarı Diogenes Laertios'un *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* kitabıdır. Laertios (2003: 145), Platon'un mezarının üstüne yazılan yazıtlarda "tanrısal/ilahi" olarak nitelendirildiğini yazmaktadır: "Sağduyusu ve dürüst karakteriyle/ölümlülerin üstünde sivrilen tanrısal Aristokles burada yatıyor." İkinci olası yanıt, Ceyhan ve Aydoğan'dan verilebilir. Onlara (2015: 446) göre, onun metafizik, ahlâk ve siyaset gibi konulardaki bir kısım fikirleri İslam esaslarına uygun bulunduğundan, adına "İlahi" sıfatının eklendiği görülmektedir. Ceyhan ve Aydoğan'ı destekler biçimde Yekbaş (2010: 291) da İslam dünyasında Platon, idealarla ilgili görüşleri, sonsuz mutluluğa ermenin yollarını araması, dünyanın geçici değerlerine değer vermemesi gibi sebeplerden ahlak sembolü olarak görüldüğü için "ilahi" nitelemesiyle tanındığını belirtmektedir.

Toparlanacak olursa, Platon'un "ilahi" olarak nitelendirilmesi, Batı kaynaklardan alınma olabileceği gibi, düşüncelerinin İslam'a uzak düşmemesi ve kendisinin kuşatıcı bilgisi, ahlaki, zekâsı çokça övülmesi sebebiyle İslam dünyasına da özgü olabilir. Kimi İslami ve Türkçe kaynaklarda Platon'un "ilahi" olarak ünlenmesiyle, onun Tanrı elçisi olduğu hatta ona ilişkin hadisler bulunduğu söylencelikleri de anlatılmaktadır.

İslam'da peygamberlik, Arapça *resul* ve *nebi* gibi iki farklı terimle ifade edilmekte, sözcük anlamıyla *resul* Arapçada, "elçi"; *nebi* ise "haberci" anlamına gelmektedir (Karagöz, 2015: 518-519; 551) Kur'an'da Mü'min Suresi 78. Ayette, "Onlar arasında, sana, hayat

hikayelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var,” denilmektedir. Ayetten hareketle, adı sayılmayan başka peygamberler olduğu imlendiği için Müslüman bilgin ve düşünlerinden kimileri, Platon’un yanı sıra örneğin Buda, Konfüçyüs hatta Sokrates’in de peygamber olabileceğini söylemişlerdir. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (2021: 4) kitabında peygamberlerin sahip olması gereken bazı özdemleri/erdemleri şöyle sıralamaktadır: Erkek olmak; emin, güvenilir, cesur, doğru sözlü ve doğru özlü olmak; kısa akıllıktan ve yanılığdan uzak, ahlaklı olmak vb. Dolayısıyla, peygamberlere yaraşacak biçimde ahlaklı ve akıllı olan Platon’un kimi İslami kaynaklarca ahlakın, aklın ve bilgeliğin sembolü olarak görülerek nebi kabul edildiği söylenebilir.

Bazı İslami kaynaklar örneğin, “Bu dünya malının ne kötü bir şey olduğunu bilseydiniz rağbet ettiğiniz şeye esasında hiçbir ihtiyacınız olmadığını fark ederdiniz.” veya “(Nefsin) arzularını yok edin, çünkü onlar (doğru) düşünmeyi engeller” ya da “Ey insanlar! Takva başarının başı, erdemlerin anahtarıdır,” (İbni Fatik, 2013: 12/10-19, 244) gibi, onun olduğu savlanan söylencelik hikmetli sözlerle Platon’u, tasavvufi anlamıyla zühd ve takva sahibi biri olarak göstermektedir. Platon’u en iyi bildiğini kabul edilen Farabi de dâhil olmak üzere bazı İslami kaynaklar, Platon’u çileci bir yaşam biçimini benimseyen, dünyadan yüz çevirmiş bir mistik olarak anlatmaktadır. Öyle ki Feridüddin Attar, *İlahiname*’sinde anlattığı söylencelikte Platon’u kimya uğraşarak bulduğu iksir sayesinde, tam bir takva ve zühd içinde Tanrı sırlarına erişen biri olarak betimlenmektedir. Böyle betimledikleri için kaynakların hemen hepsi Platon’un düşüncelerini,

ona bilmeyenlerin eline geçmemesi için kapalı bir biçimle, sembolik ifadelerle anlattığı görüşünde uzlaşa içindedir.

Kimi İslami kaynaklarca Platon, “İlahi” olarak nitelendirilip nebi ya da mistik olarak görülmesinin yanı sıra çok büyük bir hekim olarak da görülmüştür. Olguner (1989: 97 ve 102), Platon’un söyleşimlerinde hekimlerden söz ettiğini ama bu söz edişin onu tabip yapmaya yetmeyeceğini ifade etmektedir. Ona göre, İslami kaynaklar Platon’u tabip olarak tanımakta ama bu tanıyış gerçeğe uygun düşmemektedir. Çünkü Batı kaynaklarında Platon’un tıpla ilgili yönüne ilişkin hiçbir değini bulunmamaktadır. Platon’un bir tabip yani tıp bilgini olduğu burada kıyas ile tecrübeyi birleştirerek yeni bir yöntem bulduğu konusu Doğulu kaynaklara özgü bir kanaat olarak kalmaktadır. Ne ki bu yöntem, Hz. İbrahim ile Hz. Musa’nın yöntemidir ki tıp, Tanrının vahyine ve esinine dayalı bir ilimdir.

Yine, kimi Türkçe kaynaklar, Platon’u büyücü” olarak da göstermektedir. Örneğin, İlyas Çelebi, Platon’a atfedilen dört büyü kitabından söz ederken Evliya Çelebi de Platon’u sivrisinek yılan, çıyan akrep, böcek, solucan ve sümüklü böceklerden kenti korumak için tılsım yapan biri olarak betimlemekte, Tılsımlı Eflatun-ı İlahi Çeşmesi anlatısıyla onun büyücü olduğuna ilişkin söylencelikler anlatmaktadır.

Söylencelik anlatılar bölümünde, ikisi Taberi’ye ait olmak üzere altı söylencelik anlatıya yer verilmiştir. Gerek *Taberi Tarihi*’nde gerekse Feridüddin Attar’ın *İlahiname*’sindeki çağışımsal anlatılarda, Platon ile İskender arasında geçtiği savlanan ilişkinin zaman tutarsızlığı çok açıktır. Platon MÖ 427 ile MÖ 347 yılları arasında

yaşamış ve hiçbir zaman İskender'in öğretmeni olmamıştır. İskender ise MÖ 356 ile MÖ 323 yılları arasında yaşamış ve hiçbir zaman Platon'un öğrencisi olmamıştır. Başka türlü söylenecek olursa, İskender'in öğretmen Aristoteles'tir, Platon değil. Böyle olmasına karşın hem *Taberi Tarihi*'nde hem de *İlahiname*'de İskender'le Sokrates ve Platon'un karşılaşma söylencelerine yer verilmektedir. Platon hem Aristoteles'le birlikte İskender'in akıl hocası, danışmanı hem de Aristoteles'ten üstün olarak gösterilmektedir.

Bir başka çağışımsal anlatı ise İmam Rabbani 266. ve 317. Mektuplarındadır. İmam Rabbani, çağışımsal yüklemelerle Hz. İsa'nın Platon'un zamanında Tanrı elçisi olduğunu, Hz. İsa'ya ve mucizelerine inanmadığı için onun "ahmak" olduğunu söylemektedir. Dördüncü söylencede Şehrezuri, Platon'un felsefeyi yasakladıkları ve geometriden nefret ettikleri için Tanrı'nın Yunanlıları vebayla cezalandırdığını, Platon'un vebayı yok ettiğine ilişkin bir söylence anlatmaktadır. Beşinci söylencelik, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi Ahlak-ı Muhsin adlı yapıtında "feraset"e örneği söylencelik biçimde Platon'dan vermektedir.

Sonuç olarak, Platon'un kendi yapıtları ve batılı kaynaklar ölçü olarak alınırsa, kimi İslami ve Türkçe kaynakların filozofu bu ölçülerin dışında ve gerçekliğe aykırı biçimde ele aldığı söylenebilir. Böyle olunca, Batı ile İslam dünyasının ortaya çıkardığı Platon birbirinden oldukça farklıdır. Bu farklılık, Platon'u Batılı kaynakların gerçeklik düzleminde kimi İslami ve Türkçe kaynakların ise filozofu söylencelik düzlemde alımlamasından kaynaklanıyor olabilir. Kimi

İslami ve Türkçe kaynakların bu alımlayışının sebepleri şöyle sıralanabilir: (1) Çok sınırlı bilgiler üzerine yaşamöyküsü oluşturulduğundan tarihsel Platon ile benzerliklerinin az olması. (2) İslam filozoflarından hiçbirinin Platon'un düşüncesiyle doğrudan karşılaşmaması. (3) Platon'un hiçbir söyleşiminin tam olarak Arapçaya çevrilmemiş olması. (4) Türkçeye Platon'un söyleşimlerinin Cumhuriyet döneminde çevrilmiş olması. Bu ve buna benzer olası sebeplerle, Platon'un büyük ölçüde söylencelik düzlemde tanındığı söylenebilir. Başka türlü söylenirse, İslam'a uygun hale getirilmiş bir Platon imgesi söz konusudur.

Durum böyle olunca Pisagor, Sokrates, Aristoteles gibi eski Yunan filozoflarının İslami ve Türkçe kaynaklarda kendilerine nasıl yer buldukları, Platon'da olduğu biçimiyle söylencelik düzlemde nasıl alımlandıkları sorusu araştırmaya değer konular arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, halkbilimi araştırmalarında "din", "dinsel yaşam", "dinsel yaşamın halk bilimsel boyutları" gibi konular üzerinde pek durulmadığı söylenebilir. Sedat Veyis Örnek (2016: 24-27) ve Özkul Çobanoğlu'nun (2015: 50-53) saptadığı halkbilim kadrolarına dinsel boyut dâhil edilerek dinsel folklor terimi altında halk inançları toplanabilir. Halk inançları ve halk dini terimlerinden daha kuşatıcı olan dinsel folklor teriminin kavramsallaştırılması halkbilimcilerin hem kavram alanlarını derinleştirebilir hem de çalışma alanlarını genişletebilir.

Kaynaklar

Abu Nasr Al-Farabi (1984). *Eflatun ile Aristoteles'in Görüşlerinin Uzlaştırılması*, (Çev: Mahmud Kaya), Felsefe Arkivi, s.24, 221-

254.

Ahmed Faruk Serhendi ya da İmam Rabbani (2017). *Mektubat Tercemesi*, İstanbul: Hakikat Kitabevi.

Ahmedi (2019). *İskendername*, (Haz: Yaşar Akdoğan-Nalan Kutsal), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Arslan, Ahmet (2006). *İlkçağ Felsefe Tarihi: Sofistlerden Platon'a*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Bock, E. W. (1966). "Symbols in Conflict: Official versus Folk Religion", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 5(2). 204-212.

Can, Ş. (2004). *Mevlana ve Eflatun*, İstanbul: Gelenek.

Cevizci, A. (1999). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma.

Ceyhan, A.- Aydoğan, T. (2015). "Mehmed Ali Fethî'nin Terceme-i Nesâyih-i Eflâtûn-i İlâhî İsimli Eseri" *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 445-467.

Çeçen, H. (1992). *Niyazî-i Mısırî'nin Hatıraları (İnceleme-Metin Sözlük)*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Çelebi, İ. (2012). "Tılsım", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, c. 41, 91-94.

Çobanoğlu, Ö. (2015). *Halkbilim Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara: Akçağ.

Demir, R. (2018). "Tercüme-i Nasâyih-i Eflâtûn-ı İlâhî Üzerine Notlar", *Dört Öge*, 8(13), 1-9.

Ebu Cafer Muhammed bin Cerir et-Taberi (2021). *Tarih-i Taberi, I-IV*, (Çev: M. Faruk Gürtnca), İstanbul: Sağlam.

Ebü'l-Ferec Muhammed b. İshak en-Nedim (2019). *El-Fihrist*, (Çev: Ramazan Şeşen), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Ebü'l-Vefâ Mahmûdü'd-devle el-Emîr Mübeşşir b. Fâtik el-Âmirî (2013). *Muhtâru'l-Hikem ve Mehâsinu'l-Kelim Hikmetli Sözcükler ve Güzel Değişler*, (Çev: Osman Güman), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Erdoğan İ. (2004). "Armeios Oğlu Er Hikâyesi Bağlamında Platon'un Ölümünden Sonraki Hayat İle İlgili Görüşlerinin Dinî Ve Felsefî Analizi", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 13-38.

Eren, M. (2018). "Bir Halk Bilimi Kavramı ve Çalışma Alanı Olarak Halk Dini" *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Bahar (28), 149-172.

Erhat, A. (2003), *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Evliya Çelebi(2006). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 3/2, (Haz: S. A. Kahraman-Y. Dağlı), İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* 1/1,(Haz: S. A. Kahraman-Y. Dağlı), İstanbul: YKY.

Evliya Çelebi (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi* ½, (Haz: S. A. Kahraman-Y. Dağlı), İstanbul:

YKY

Evliya Çelebi (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 6/1, (Haz: S. A. Kahraman), İstanbul: YKY.

Feriddüddin Attar (2014). *İlahiname*, (Çev: Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hüseyin Vâiz-i Kâşifi (2019). *Ahlak-ı Muhsin*, (Murat Demirkol), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

İlhan, N. (1992). *Nev'i Efendi: Netayicü'l -Fünun Mehasinü'l-Mütün*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İmam Gazali (1981). *Tehâfüt El-Felâsife ya da Filozofların Tutarsızlığı*, (Çev: Bekir Karlığa), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Karagöz, İ. (2015). *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Kâtip Çelebi (2010). *Cihannüma*, (Ed: Sadık Öztürk), İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları.

Köksal, A. (2021). *Peygamberler Tarihi*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.

Laertios, D. (2003), *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, (Çev: Candan Şentuna), İstanbul: YKY.

Mevlana Celaleddin Rumi (1988). *Mesnevi VI*, (Çev: Veled Çelebi İzbudak), Ankara: MEB.

- Muhammed b. Abdulkerim eş-Şehristani (2006). *el-Milelve'n-Nihal: Dinler ve Mezhepler Tarihi*, (Çev: Muharrem Tan), İzmir: Yeni Akademi Yayınları.
- Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib et-Taberî'(2021). *Tarih-i Taberi*, 4 cilt, (Çev: M. Faruk Gürtunca), İstanbul: Sağlam
- Muhyiddin İbn El Arabi (2008). *El-Bulga Fi'l Hikmeh: Hikmette Son Nokta*, (Çev: Vahdettin İnce), İstanbul: Kitsan.
- Olguner, F. (1978). *İslam Kaynakları Işığında Platon*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- (1989). *Batı ve İslam Kaynakları Işığında Platon*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Platon (2002). *Devlet*, (Çev: Hüseyin Demirhan), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- şahinoğlu, N. (1989). "Ahlak-ı Nasır-i", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, c. 2, 17-18.
- şemseddin Sami (2015). *Kamus-ı Türki*, İstanbul: İdeal.
- şemsddin Muhammed b. Mahmd eş-şehrezuri (2015). *Nüzhetü'l-ervâh ve ravzat'l-efrâh: Bilgelerin Tarihi ve zdeyiřleri*, (Çev: Eřref Altař), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Tanyu, H. (1976). "Dini Folklor veya Dini-Manevi Halk İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti zerinde Bir Araştırma" *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1-4), 123 – 142.

Tolgay, Ö. (1989). *Netayic-i El Funun ve 16. Yüzyıl Türkçesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Ünal, M. (2000). "Halk Dini Verilerinin Fenomonolojik Yöntemle İncelenmesi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 5, 227-242.

Ünal, M. (2005) "A Contribution to Phenomenology of Religion: Comprehensive Phenomenology", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(19), 141-155.

Whitehead, A.N. (1969), *Process and Realty*, Newyork: Free Press.

Yekbaş, H. (2010). "Divan Şiirinde Yunani Şahsiyetler", *The Journal of International Social Research* 3(15),281-300.

Yılmaz, S. S. (2019). *Performans Teori Açısından Türkiye'de Dini Hitabet Sanatı*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora tezi.

Yoder, D. (1974). "Toward a Definition of Folk Religion", *Western Folklore*, 33(1), 2-15.

-(2022). "Halk Dininin Bir Tanımına Doğru", *Folklor-Edebiyat Dergisi*, (Çev: Ahmet Tacetdin Hallaç), 28(1)-109. sayı, 217-228.

Yolcu, H. M. (2020). *Fârâbî Felsefesinde Platon'un Alımlanışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

URL-1: Sevan Nişanyan, "Nişanyan Sözlük Türkçe Etimolojik Sözlük".